

Analyzing emotional intelligence in Nizar Qabbani's poem "Balqis" based on Daniel Golman's mode

Ane Mohammad Seqeli¹, Hamid Reza Mashayekhi², Mehdi Shahrokh³

¹ MA, Department of Arabic Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

² Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

³ Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Received:
12/08/2023

Accepted:
29/09/2024

For Jung, the archetype refers to the inherent structural tendencies that reflect the collective unconscious content, which has evolved over many years through the accumulation of psychological experiences in the human unconscious. He has defined archetypes for patterns of human thought and instinctive behavior, such as the Persona, Shadow, Anima, Animus, and Self. As the most deep-rooted archetype, the Shadow plays a crucial role in personality development and generally refers to an individual's wicked thoughts and animal instincts that they hide from others. Since the experiences and knowledge of ancestors lie hidden in the collective unconscious, influencing human thoughts and actions, and often manifesting through literary creations - a common thread among individuals, especially literary creators - this study critically analyzes Muhammad Afifi Matar's diwan "Malāmiḥ min al-Wajh al-Ambīdhūqlīs" through the lens of Jung's Shadow archetype using descriptive analysis and critique. It explores this archetype and how its implications and manifestations take various forms. The research findings reveal that the shadows of the powerful and sycophantic power-worshippers are embodied as cruelty, betrayal, etc., while the shadows of the masses and society manifest as denial, revenge, etc. Predominantly, the negative aspects of this archetype are exhibited in the poet's verses, without offering solutions to transcend their negative implications. Instead, the poet seems to have partly fulfilled his responsibility of awakening the nation's youth to the oppression and suffocation prevalent in society and instilling a sense of struggle for freedom and justice.

Keywords: Archetypal Criticism, Shadow, Jung, Muhammad Afifi Matar, Malāmiḥ min al-Wajh al-Ambīdhūqlīs.

Cite this article: Seqeli, Ane Mohammad., Mashayekhi, Hamid Reza., Shahrokh, Mehdi. (2025). *Analyzing emotional intelligence in Nizar Qabbani's poem "Balqis" based on Daniel Golman's mode*, Vol. 17, New Series, No.59, Spring 2025: pages:52-75.

DOI: 10.30479/LM.2024.19090.3575

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University

***Corresponding Author:** Hamid Reza Mashayekhi

Address: Associate Professor of Arabic Language and Literature,
University of Mazandaran, Babolsar, Iran

E-mail: Mashayekhih@umz.ac.i

Introduction

The aim of this research is to evaluate Muhammad Afifi Matar's diwan "Malāmiḥ min al-Wajh al-Ambīdhūqlīsī" through the lens of Carl Jung's Shadow archetype, and by examining the implications of this archetype, "to arrive at a vivid portrayal of human character from the poet's perspective, considering the collective unconscious." (Saqali, 2020: 19)

Theoretical Framework: Jung's archetypes, which are innate and comprehensive patterns of human behavior and personality, refer to inherent structural tendencies that reflect the contents of the collective unconscious. These have evolved over many years through the accumulation of psychological experiences in the human unconscious. Jung has defined archetypes for patterns of human thought and instinctive behavior, such as the Persona, Shadow, Anima, Animus, and Self. As the most deep-rooted archetype, the Shadow plays a crucial role in personality development and generally refers to an individual's wicked thoughts and animal instincts that they hide from others. This archetype encompasses aspects that are unacceptable not only to society but also to the individual's own ethics and values, and is often described as the darker half of the psyche, representing savagery, turmoil, and the unknown.

Research Questions:

1. How does the Shadow archetype manifest itself in the poet's verses?
2. Which positive or negative dimension of this archetype has a higher frequency, or is only one aspect of it reflected and manifested?

Research Hypotheses:

In the verses of the aforementioned poet, there exist words and phrases that align with Jung's Shadow archetype. It appears that the poet intends to present himself as a contemplative individual to society by introducing novel perspectives. Predominantly, the negative facets of the Shadow are exhibited in his poetry, with seldom any attention paid to its positive aspects.

Regarding prior research, it is worth noting that after searching through numerous domestic and international academic repositories, no work was found that completely aligns with the title and subject of this study.

Methodology:

The research methodology employed in this study is descriptive-analytical, based on library research. The scope of the research is an examination of Carl Jung's psychological concept of the Shadow in Muhammad Afifi Matar's diwan "Malāmiḥ min al-Wajh al-Ambīdhūqlīsi".

Importance and Necessity of the Research: Considering that the experiences and knowledge of ancestors lie hidden in the collective unconscious of humanity, influencing human thoughts and actions, and often manifesting through literary creations – a commonality among many individuals, especially literary creators; therefore, the aforementioned diwan is critically analyzed through the lens of Jung's Shadow archetype. It explores this archetype and how its implications and manifestations take various forms. By employing psychoanalytic criticism, it undertakes an analysis of the different facets of this archetype. In addition to uncovering the aesthetic brilliance of this poet's work, it aims to determine the extent to which this archetype aligns with Carl Jung's theories in the poet's verses. Ultimately, it seeks to comprehend how this psychological technique manifests itself in the poet's collective unconscious, in accordance with Jung's views.

Results:

The research findings reveal that Afifi Matar's poetry exhibits a high frequency of archetypal usage, including the Shadow archetype. According to Carl Jung's theory, Afifi Matar's verses contain words and phrases representing the Shadow, which has both positive and negative dimensions. On one hand, his poetry predominantly exhibits the negative aspects, paying less attention to the positive facets. On the other hand, by examining the usage of this archetype and its meanings, one can argue that these poems generally do not allude to suppression or repression. Instead, valuable steps have been taken towards attaining moderation, utilizing the archetype to manifest the thoughts of rulers, authorities, and the Egyptian masses. On one side, the poet aims to fulfill his role of guiding and instructing the people. On the other, he intends to present the criminal aspects of rulers and officials to the public, especially the youth, so that through greater comprehension of realities, they may aspire to create an epic and seek to change the status quo. However, the shadows of the powerful and sycophantic power-worshippers are embodied as cruelty, betrayal, etc., while the shadows of the masses and society manifest as denial, revenge, etc.

No solution is offered for transcending these negative implications; rather, the discussion remains limited to stating the issue.

It seems that "the poet has partly fulfilled his responsibility admirably by awakening society and the nation's youth to the oppression and suffocation prevalent in society, and instilling a sense of struggle for justice and attaining freedom." (Mashayekhi, 2023: 85). Among the shadows employed in this poet's verses, those overshadowing society and the masses are more prominent, indicating the poet's serious concern over those stances. Overall, the scope of research in this study extends across two dimensions - the shadows of the ruler and the ruled (master and subject) - which, despite their contradictions, follow a unified trajectory, each rooted in their specific circumstances. The poet is somewhat cognizant of the particularities of those shadows. Moreover, considering this classification, it is evident that the poet's critical verses stem from his concern over the society's dire state and opposition to the rulers' flawed policies. The average frequency of words and phrases aligning with Jung's Shadow archetype in the mentioned diwan is approximately as follows:

A) Shadows of the masses and society: (60 percent)	B) Shadows of rulers and sycophants: (40 percent)
1) Shadow of denial: (15 percent)	1) Shadow of cruelty: (10 percent)
2) Shadow of revenge: (15 percent)	2) Shadow of betrayal: (10 percent)
3) Shadow of negligence: (15 percent)	3) Shadows of corruption: (10 percent)
4) Shadow of resentment: (15 percent)	4) Shadow of insult: (10 percent)

Conclusion:

Based on the findings of this research, it becomes abundantly clear that the researchers' primary objective in selecting phrases or words aligned with the Shadow archetype was to employ the techniques of analogy and adaptation in order to attain a lucid portrayal of human character from the poet's perspective. This would enable them to evaluate the intellectual dimensions of the poet. Their other goal was to grasp the poet's ultimate aim, as the poet strives to examine the implications of this archetype on human societies through this psychological technique. This is why the poet, on one hand, investigates the negative shadows of this archetype due to the fear of its consequences, which generally outweigh its positive aspects. On the other hand, he pays more attention to the shadows of the masses and society than those of rulers and

sycophants, as he firmly believes that for a nation to flourish, the wicked shadows of its people and society must first be controlled before eradicating the shadows of rulers and sycophants. Through these interpretations, one can easily understand the prevalence of the masses' and society's shadows in the poet's verses. However, surprisingly, the poet merely states the shadows without offering an outlet or solution, as if he is teaching the youth how to fish but leaving the act of catching fish to them.

The research findings align with other studies that primarily elucidate the manifestation of archetypes and the quality of literary criticism, but rarely reflect the means of transcending these archetypes and reaching the Self.

It is recommended that this archetype be examined in the poet's other diwans, as it appears that Jung's other archetypes, especially the Anima, may be applicable to his poetry.

Conflict of Interest:

There is no conflict of interest in conducting this research and in this article.

Acknowledgment:

We sincerely thank our dear friend Abdulhakim Bokran Behesht, whose insightful comments and discussions were of great assistance during the study of this article.

References

In Arabic

-Anari, Ebrahim. And Hassan Meghyasi and Samira Farahani. (2013) "The semantic non-normativity of the Quran in the Mohammad Afifi Matar's poems". *Language and Arabic Literature*. Vol 8. Issue 25. Pp 47- 77.

-Afifi Matar, Muhammad. (1998). *Diwan Malāmiḥ Al-Wajh Al-Ambīdhūqlīsī*, Cairo: Dar Al-Shorouk .

-Al-Jayousi, Salmi Al-Khadra, (2007), *Trends and Movements in Modern Arabic Poetry*, translated by Abdulwahid Lu'lu'a, 2nd Edition, Beirut: Center for Arab Unity Studies. Beirut: Dar Al-Kitab Al-Jadeed Al-Muttahid.

-Hamdi, Abu Al-Jeel, (2010), "*Muhammad Afifi Matar, The Pursued Peasant and The Alternative Poet*", Cairo, via link :

<http://www.jehat.com/jehaat/ar/sh3er/9-7-20.htm>

-Ibn Abi Firas, Warram, (1410), "*Tanbih Al-Khawatir wa Nuzhat An-Nawazir*", Vol. 1, p. 150, Qom: Faqih Library.

- Ibrahim, Ahmad (1991), "The Release of Muhammad Afifi Matar: A Victory for Poetry". *Literature and Criticism Magazine*. Issue 70.
- Kindi, Muhammad Ali, (2003), "Symbol and Mask in Contemporary Arabic Poetry", 1st Edition.
- Poorheshmati, Hamed and others. (2019). "Parameters of Semiotics in the Poem of Muhammad Afifi Matar, Case Study of the Don". *Research in Arabic Language*. Vol 11. Issue 20. Pp 51-72.

In Persian

- Batouli, Seyed Mohammad Ali. (1997). *With Jung and Suhrawardi (Philosophical and Neurological Foundations of Jung's Theory)*. Tehran: Ettelaat.
- Cox, David. (2004). *Psychoanalysis and Analytical Psychology (An Introduction to the Work of Carl Gustav Jung)*. Translated by Sepideh Razavi. Tehran: Peyk Farhang.
- Emami, Nasrollah. (1998). *Principles and Methods of Literary Criticism*. 1st Edition. Tehran: Jami.
- Ershad, Mohammad Reza. (2003). *The Realm of Myth*. 1st Edition. International Center for Dialogue Among Civilizations. Tehran: Hermes.
- Jafari, Simin et al. (2020). "The Effect of Anger Management Training on Aggression in Beginner Adolescent Female Taekwondo Athletes", *Sport Psychology Studies*. No 8. Pp 77-88.
- Jung, Carl Gustav. (1973). *Man and His Symbols*. Translated by Abotaleb Saremi. Tehran: Amir Kabir.
- Jung, Carl Gustav. (1991). *Memories, Dreams, Reflections*. Translated by Parvin Faramarzi. 2nd Edition. Mashhad: Astan Quds Razavi.
- Jung, Carl Gustav. (2007). *Dream Analysis: Lectures on the Theory and Practice of Dream Interpretation*. Translated by Reza Rezaee. 3rd Edition. Tehran: Afkar.
- Keshavarz, vafadar and Marzieh FirouzPour. (2014). "Studying the Archetype of Shadow in Buland Al-Heidari's Poetry". *Lisani Mubin*. Vol 4. Issue 11. Pp 147-160.
- Khazali, Fatemeh. (2011). *Artistic Components in the Poetry of Ahmad Matar*. 1st Edition, Ilam: Jowhar Hayat.
- Mashayekhi, Hamid Reza et al. (2014). "Analysis of the Archetypes of Persona and Shadow in Nazik Al-Malaika's Poetry". *Journal of the Iranian Association of Arabic Language and Literature*. No 31. Pp. 89-117.

- Mohammadi, Ali and Maryam Esmaeili Pour. (2012). "A Comparative Study of the Persona Archetype in Jung's Views and Its Trace in Shams' Ghazals". *Mystical Literature and Mythology*. No 26. Pp 132-164.
- Rouzatian, Maryam et al.. (2012). "Criticism and Analysis of the Shadow Archetype with Regard to the Concept of Self in Mysticism", *Journal of Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Bahonar University of Kerman*. Year 15. No. 32. Pp 85-103.
- Rouzatian, Maryam and Seyed Ali Akbar Mirbagheri Fard. (2010). "Archetypal Criticism and Analysis with Regard to Malāmatī Behaviors". *Bostan-e Adab Magazine*. 2nd Series. No 3. Serial 5. Pp 121-142.
- Schultz, Duane and Sidney Ellen. (2006). *Theories of Personality*. Translated by Yahya Seyed Mohammadi. 9th Edition. Tehran: Virayesh.
- Shajari Ghasem Kheyli, Zahra. (2014). "A Study of the Archetypes of Persona and Shadow in 'Al-A'mal Al-Shi'riyyah Al-Kamilah' (Laftaat 1-4) by Ahmad Matar (According to Jung's Views)". *Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Mazandaran*.
- Shamsia, Sirus. (2002). *Literary Criticism*. 3rd Edition. Tehran: Ferdows.
- Sharifpour, Enayatollah and Taybeh Golestani Hatkami. (2015). "Archetypal Criticism of the Poem Al-Mawakib". *Lisan Al-Mubin*. Quarterly 7th Year, New Series, No 22, Pp 83-103.
- Snowden, Rod. (2008). *Teach Yourself Jung*. Translated by Nouroddin Rahmanian. 2nd Edition. Tehran: Ashian.
- Yavari, Howra. (1995). *Psychoanalysis and Literature*. 1st Edition. Tehran: Iranian History.

فصلنامه علمی لسان مبین

(پژوهش زبان و ادب عربی)

شاپای چاپی: ۸۰۲-۲۳۵۵

شاپای الکترونیکی: ۲۶۷۶-۳۵۱۶

تحلیل کهن‌الگوی سایه در دیوان ملامح من الوجه الامیبذوقلیسیّ محمد عفیفی مطر

آنه محمد سقلی^۱، حمیدرضا مشایخی^۲، مهدی شاهرخ^۳

^۱ کارشناسی ارشد گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

^۲ دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

^۳ دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

اطلاعات

چکیده

مقاله

نوع مقاله:

کهن‌الگو نزد یونگ به تمایلات ساختاری نهفته‌ای اطلاق می‌شود و گویای محتویات ناهوشیار جمعی است که در طول سالیان متمادی از طریق تراکم تجربیات روانی در ضمیر ناهوشیار بشر تکوین یافته‌است و برای الگوهای

مقاله

فکری و رفتار غریزی انسان، کهن‌الگوهایی از جمله: نقاب، سایه، آنیما، آنیموس و خود تعریف کرده‌است که سایه به‌عنوان ریشه‌دارترین کهن‌الگو نقش به‌سزایی در بهسازی شخصیت ایفا می‌کند و عموماً به افکار پلید و غرایز حیوانی فرد اطلاق می‌شود که آن را از دیگران پنهان می‌کند. با توجه به این‌که تجارب و اندوخته‌های

پژوهشی

پیشینیان در ضمیر ناخودآگاه جمعی پنهان است و بر افکار و اعمال انسان تأثیر می‌گذارد و عموماً در قالب آفرینش‌های ادبی، نمود پیدا می‌کند و از وجوه مشترک بسیاری از افراد به‌ویژه خالقان آثار ادبی است، در این

دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۲۱

پذیرش:

جستار، دیوان ملامح من الوجه الامیبذوقلیسیّ «محمد عفیفی مطر» مطابق کهن‌الگوی سایه یونگ با روش تحلیل و نقد تو صیفی در بوتۀ نقد قرار می‌گیرد و به برر سی این کهن‌الگو و چگونگی خودنمایی تبعات و نمود آن در اشکال مختلف می‌پردازد. برآیند پژوهش نشان می‌دهد که سایه‌های صاحبان قدرت و متملقان مقام‌پرست

۱۴۰۳/۰۷/۰۸

به صورت قساوت، خیانت و... و سایه‌های مردم و جامعه به شکل انکار، انتقام و... عینیت یافته‌است و بیشتر جنبه‌های منفی این کهن‌الگو در اشعار شاعر خودنمایی می‌کند و برای چگونگی گذر از تبعات منفی آن راه‌حلی

ارائه نمی‌شود؛ بلکه بیشتر درحد بیان موضوع بسنده شده‌است. گویی که شاعر درحد تفهیم جامعه و جوانان وطن از ظلم و خفقان حاکم بر جامعه و حس بیداری جهت مبارزه با ظلم و رسیدن به آزادی، مسئولیت خود را تا حدی به نحو احسن انجام داده‌است.

کلمات کلیدی: نقد کهن‌الگویی، سایه، یونگ، محمد عفیفی مطر، ملامح من الوجه الامیبذوقلیسیّ.

استناد: سقلی، آنه محمد؛ مشایخی، حمیدرضا؛ شاهرخ، مهدی. (۱۴۰۴). تحلیل کهن‌الگوی «سایه» در دیوان ملامح من

الوجه الامیبذوقلیسیّ محمد عفیفی مطر، سال هفدهم، دوره جدید، شماره پنجاه و نهم، بهار ۱۴۰۴: ۷۵-۵۲.

DOI : 10.30479/LM.2024.19090.3575

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) حق مؤلف © نویسندگان.

*Corresponding Author: Hamid Reza Mashayekhi

Address: Associate Professor of Arabic Language and Literature,
University of Mazandaran, Babolsar, Iran

E-mail: Mashayekhih@umz.ac.i

۱. مقدمه

کارل یونگ، پایه‌گذار روان‌شناسی تحلیلی، علاقه زیادی به ماوراءالطبیعه داشت و برای ضمیر آدمی، علاوه بر ناخودآگاه شخصی به ناخودآگاه جمعی نیز قائل بود که او را از روش درمانگری فروید متمایز می‌کند و «گاهی می‌تواند ذکاوت و قاطعیتی از خود بروز دهد که هوش خودآگاه از آن عاجز است.» (یونگ، ۱۳۵۲هـ.ش، ص ۷۴)؛ روان‌شناسی تحلیلی یونگ، بنابه مفهوم ناخودآگاه جمعی می‌کوشد تا الفبای زبانی را که روزی همه بشریت به آن سخن گفته‌اند، به دست آورد (ارشاد، ۱۳۸۲هـ.ش، ص ۳۷۲). یونگ ناخودآگاه جمعی را که ذخیره‌گاه تجربه‌های پیشینیان است، کهن‌الگو می‌نامد که به شکل میراثی به ما رسیده است. «کارل یونگ تحت تأثیر مثل افلاطونی، نظریه فلاسفه اشراقی و عرفان هندی برای انسان یک ناخودآگاه جمعی قائل شد که محل نگهداری کهن‌الگوها به‌شمار می‌رود» (بتولی، ۱۳۷۶هـ.ش، ص ۷۳). با گذشت زمان، رابطه محکمی میان روان‌شناسی تحلیلی و ادبیات شکل گرفت و موجب خلق نقد جدیدی شد که «به اعتقاد برخی از صاحب‌نظران، از بقیه نقدها مهم‌تر و عمیق‌تر است» (روضاتیان، ۱۳۸۹هـ.ش، ص ۱۲۲). دیدگاه‌های یونگ در نقد ادبی جدید راه یافت و اصطلاحات مهمی مانند: ناخودآگاه جمعی، درون‌گرایی، برون‌گرایی و کهن‌الگوها مطرح شد که در مباحث جدید نقد ادبی مخصوصاً نقد روان‌شناسانه و نقد اسطوره‌گرا مطرح نظرند (شمیسا، ۱۳۸۱هـ.ش، ص ۲۲۶). برجسته‌ترین این دیدگاه‌ها عبارتند از: نقاب، سایه، آنیما، آنیموس و خود که در آثار ادبی نمود بیشتری دارند. از میان آن سایه به لایه پنهان شخصیت اطلاق می‌شود که غالباً شامل جنبه‌های منفی می‌شود. «از نظر یونگ، سایه حاوی همه جوشش‌هایی است که جامعه، آن‌ها را سر، گناه و غیراخلاقی می‌داند» (روضاتیان، ۱۳۹۱هـ.ش، ص ۸۵). علاوه بر آن هر تمایلی به نظر ناخوشایند، موهبتی در خود دارد که موجب تعالی انسان می‌شود. از این رو در آغوش کشیدن سایه، او را در مسیر تکامل قرار می‌دهد؛ این کهن‌الگو فقط محدود به وجوه منفی نیست، بلکه دارای جنبه‌های مثبت نیز هست. پس سایه قابل تفکیک به جنبه مثبت و منفی است و هرگاه تصویر آگاهانه انسان از خود، شامل عناصر منفی باشد، سایه ناخودآگاه او، مثبت خواهد بود و بالعکس. «از آنجایی که کهن‌الگوها، قابلیت انطباق در هر فردی را دارد و شامل همه اقوام می‌شود و اختصاص به قوم خاصی ندارد» (مشایخی، ۱۳۹۳هـ.ش، ص ۹۰-۹۱) و از دیدگاه روان‌شناختی «هر متنی ناخودآگاه، معنایی دارد که نویسنده‌اش از آن آگاه نیست؛ از این رو با تفسیر روان‌شناختی می‌توان سرنخ‌های عمیقی از کلمات نانوخته را به دست آورد که چه بسا نویسنده‌اش از آن اطلاعی ندارد» (یاوری، ۱۳۷۴هـ.ش، ص ۶۹). و باید گفت بروز و تأثیر کهن‌الگوها در آثار ادبی عرصه شناخت ناگفته‌ها و دغدغه‌های فکری و روانی شعرا و نویسندگان را هموار کرده است (شریف‌پور، ۱۳۹۴هـ.ش، ص ۸۵). این جستار درصدد است تا با روش توصیفی و تحلیلی به بررسی کهن‌الگوی سایه با تکیه بر نظریه یونگ در دیوان ملامح من الوجه الأمیبیدوقلیسی «محمد عقیفی مطر» پردازد و میزان بروز این تکنیک در ناخودآگاه شاعر و راهکارهایش برای گذر از تبعات آن را روشن کند. در راستای رسیدن به این هدف، این پژوهش با سؤالات

زیر روبروست: انواع سایه‌های به‌کاررفته در اشعار دیوان مورد بررسی شاعر کدام است؟ بسامد کاربست هر کدام از انواع این کهن‌الگوی سایه به چه میزان است؟ هدف شاعر از کاربست کهن‌الگوی سایه در اشعار خود چه بوده است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

با بررسی در پایگاه‌های علمی، پژوهشی تاکنون با عنوان بررسی کهن‌الگوی سایه در دیوان ملامح من الوجوه *الامبيدوقليسي عفيفي مطر*، بنابر نظریه یونگ انجام‌نگرفته است. برخی از پژوهش‌ها، پیرامون این شاعر عبارتند از:

- کتاب *الخطاب التربوي في شعر محمد عفيفي مطر* نوشته ابراهیم حسن حسین که در سال ۲۰۱۷م به چاپ رسید. نویسنده در آن، پیام‌های تربیتی را در اشعار شاعر بررسی کرده و کوشیده است تصویری نوین از نگرش‌های تربیتی وی را معرفی کند.

- مقاله بررسی کهن‌الگوی سایه در اشعار بلند الحیدری نوشته وفادار کشاورز و مرضیه فیروزپور که در سال ۱۳۹۲ هـ.ش به چاپ رسیده است. این پژوهش با تکیه بر ویژگی‌ها و صفات دوسویه کهن‌الگوی سایه به تحلیل اشعار بلند الحیدری پرداخته است. نتایج آن نشان می‌دهد که سایه با نمودهای مثبت و منفی‌اش در اشعار این شاعر حضور دارد که نمونه بارز وجدان بیدار اجتماع است. او در تلاش است با محو نکردن سایه زندگی سرشار از خوبی را برای دیگر انسان‌ها به تصویر بکشد.

- مقاله *موشرات سیمیائیة في شعر محمد عفيفي مطر قصيدة مكابلات كیخوتیه نموذجاً* نوشته حامد پورحشمتی درگاه و دیگران که در سال ۱۳۹۸ هـ.ش به چاپ رسیده است. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که شاعر برای دستیابی به ویژگی‌های بیانی، بیشتر واژگان را از زبان روزمره به عاریت می‌گیرد و به دنبال کاهش زبان مجازی مبهم است؛ اما یکسری تضادها را با ایجاد شکاف بین واقعیت ملموس و ادراکات ذهنی بیان می‌کند.

- مقاله *هنجارگریزی معنایی قرآن در شعر محمد عفيفي مطر* نوشته ابراهیم اناری بزچلوئی و دیگران که در ۱۳۹۱ هـ.ش به چاپ رسیده است. برآیند تحقیق نشان می‌دهد که شاعر با آمیختن متون اشعار با جنبه‌های ادبی آیات، تصاویری بدیع، فراروی مخاطب قرار می‌دهد و با الهام‌گیری از ظرافت‌های بافت روایی آیات و نیز متأثر از حافظه ذهنی خود در تعامل مستقیم با قرآن کریم است.

- مقاله *فیض الدلالة و غموض المعنی في شعر محمد عفيفي مطر* نوشته فریال جبوری غزول که در سال ۱۹۸۴م در مصر به چاپ رسیده است. نتایج نشان می‌دهد نویسنده ضمن بررسی معانی غامض، خوانندگان را به فحوای عمیق معانی رهنمون و تلاش می‌کند تا دیدگاه‌های نوینی را با اسلوب‌های بدیعی در اذهان خوانندگان برای درک جامع معانی شعر ترسیم کند.

مقاله تحلیل کهن‌الگوی «نقاب» در دیوان ملامح من الوجه الامبیدوقلیسی محمد عفیفی مطر نوشته حمیدرضا مشایخی و آنه محمد سقلی در سال ۱۴۰۲ هـ.ش به چاپ رسید. نتیجه پژوهش نشان می‌دهد که این مقاله به بررسی کهن‌الگوی نقاب یونگ و نمود آن در اشکال مختلف و چگونگی خودنمایی تبعات مثبت و منفی آن در اشعار یکی از شعرای معاصر مصر به نام محمد عفیفی مطر در دیوان ملامح من الوجه الامبیدوقلیسی وی می‌پردازد.

اما پژوهش حاضر در پی بررسی دیوان ملامح من الوجه الامبیدوقلیسی براساس الگوی روان‌شناختی سایه است تا روشن شود این الگو چقدر در اشعارش قابل انطباق است و نیز تصویری عینی از شخصیت انسان‌ها از دیدگاه او مطابق ناخودآگاه جمعی و پیامدهای این کهن‌الگو بر جوامع انسانی چگونه است.

۲. بحث و بررسی

روان انسان ادبیات را می‌سازد و ادبیات نیز روان انسان را می‌سازد. دریافت‌های روانی انسان به جنبه‌هایی از حیات طبیعی و انسانی نظر می‌کند و مایه‌های آفرینش‌های ادبی را فراهم می‌کند و از سویی دیگر، ادبیات نیز به حقایق زندگی نظر می‌کند تا روشنگر جنبه‌هایی از روان انسان باشد (امامی، ۱۳۷۷ هـ.ش، ص ۱۲۹). با پژوهش در آثار ادبی می‌توان به نتایج مهمی دست یافت. از جمله هر اثر ادبی به نوعی یک آفرینش از ذهن خلاق است که چون چشمه‌ای از نهان خالقش می‌جوشد و دیگری ارتباط بین دو علوم ادبیات و روان‌شناسی، ارتباطی غیرقابل انکار است؛ زیرا شعرا و نویسندگان می‌توانند با بهره‌گیری از نبوغ ذکاوتشان، حالات روانی و درونی خویش را در قالب آثار ادبی به منصه ظهور برسانند. بنابراین این‌گونه می‌توان بیان کرد که از طریق بررسی آثار نویسندگان، شعرا و ادبا می‌توان نقبی بر ذهن و روان آن‌ها زد.

۱-۲- یونگ و کهن‌الگوهای یونگ

یونگ ناخودآگاه جمعی را ورای خودآگاه فردی می‌داند که بسیار گسترده است و آن حکمتی است که به صورت ناآگاهانه به انسان ارث رسیده است (الجیوسی، ۲۰۰۷، ص ۷۹۶). او با کاوش در اعماق روان انسان و بررسی رفتار انسان‌ها با توجه به ناخودآگاه جمعی، روان‌شناسی تحلیلی را بنیان نهاد «و محتویات ناخودآگاه را منشأ وضع و حالی برای انسان می‌داند که رفتارهای آدمی را تعیین می‌کند» (یونگ، ۱۳۷۰ هـ.ش، مقدمه). واژه کهن‌الگو، برگرفته از کلمه انگلیسی آرکی تایپ (Archetype)، صورت مثالی، صورت ازلی، صورت نوعی، صورت ابتدایی و کهن‌الگو ترجمه شده است و آن نوعی آمادگی به ارث رسیده به همه نسل‌هاست (محمدی، ۱۳۹۱ هـ.ش، ص ۱۵۳). در این میان، سایه جایگاه خاصی دارد. سایه جنبه حیوانی طبیعت انسان و شامل مجموعه غرایز حیوانی و وحشیانه‌ای است که از اجداد بشر به ارث رسیده است و بر تمایلات ناسازگاری

دلالت دارد که با تمدن و جامعه امروزی و معیارهای اجتماعی و شخصیت آرمانی انسان هماهنگی ندارد و هر چقدر جامعه دارای تعصب و تقید بیشتری باشد، سایه پنهان انسان گسترده‌تر خواهد بود و با سرکوب سایه و واپس‌زنی آن با گذر زمان قدرتمندتر و خطرناک‌تر می‌شود و هنگام بروز، شدت بیشتری خواهد داشت؛ اما در صورت پذیرش، عمل آن، جزئی و آثار مُخرب کمتری خواهد داشت. یونگ معتقد است اگر با سایه خود کنار بیاییم، برای جهان، کاری واقعی انجام خواهیم داد و زیر بار مسئولیت‌های اجتماعی خواهیم رفت (اسنون، ۱۳۸۷هـ.ش، ص ۸۸). سایه قدرتمندترین کهن‌الگوی یونگ است و «آن شخصیت سرکوب‌شده و بیشتر پست و گناه‌کاری است که شاخه‌های نهایی به اجداد حیوانی ما بازمی‌گردد و تمامی وجه تاریخی ضمیر ناخودآگاه را در برمی‌گیرد» (یونگ، ۱۳۷۰هـ.ش، ص ۴۱۳). «کارل یونگ واژه سایه را به این دلیل به کار می‌برد که این نیمه تاریک شخصیت ما، همیشه با ما است و همواره در نظر ما، بخش تاریک و ناخواسته ماهیت روانی ما محسوب می‌شود» (کاکس، ۱۳۸۳هـ.ش، ص ۲۵۰). سایه تصویری معکوس از نقاب و با ویژگی‌های خود، قابل‌پذیرش برای نقاب نیست. یونگ معتقد است که اگر مردم بخواهند در زندگی به آرامش روحی و تعادل دست پیدا کنند، باید این بخش تیره ماهیت خود را رام کنند و با آن کنار بیایند. البته سایه همیشه منشأ شیطانی نیست؛ بلکه گاهی منشأ خلاقیت و هیجان هم هست و دارای جنبه‌های مثبتی مثل صفات برجسته کودکانه و معصومانه است که می‌تواند باعث ایجاد شوروشوق انسان شود و از انکار و واپس‌زنی آن باید اجتناب کرد و تعادل روانی انسان در گرو آن است که بتواند بخش خودآگاه وجود و سایه باهم زندگی کنند (شولتز، ۱۳۸۵هـ.ش، ص ۱۱۶-۱۱۷). اگر سایه شامل نیروهای مثبت و حیاتی باشد، باید آن‌ها را با زندگی فعال درآمیزیم، نه این که سرکوبشان کنیم. من باید از من بودن و خودخواهی دست بردارد و اجازه دهد تا چیزی که ظاهراً منفی است؛ اما در واقع می‌تواند منفی نباشد، شکوفا شود (یونگ، ۱۳۸۶هـ.ش، ص ۲۶۶).

۲-۲- نموده‌های سایه

کهن‌الگوی سایه در گذر زمان در ضمیر ناخودآگاه به صورت خودکار، تکرار و انباشته می‌شود و این فرآیند ذهنی که در ورای سطح آگاهی انسان قرار دارد، بر رفتارهای آگاهانه انسان تأثیرگذار است و منشأ بسیاری از عملکردهای انسان، متأثر از سایه‌های اوست و اغلب خالقان آثار ادبی علی‌رغم ناآگاهی، ناخودآگاه به این جنبه از روان خود، پناه جسته و مبادرت به آفرینش آثار کرده‌اند. در دیوان ملامح من الوجه الامبیذوقلیسی محمد عفیفی مطر نیز می‌توان واژگان و عباراتی را مطابق با کهن‌الگوی سایه یافت که علاوه بر نمود اندیشه‌های فاسد حاکمان، اندیشه‌های برون‌رفت مردمان جامعه مصر را نیز به تصویر می‌کشد؛ گویی که شاعر می‌خواهد در تقابل این اندیشه‌های متناقض، ضمن معرفی ابعاد جنایات حاکمان، حس وطن‌پرستی را در جوانان تقویت و بستر انقلاب را در جامعه فراهم کند؛ به این امید که جوانان با درک صحیح از حقیقت شخصیت حاکمان بخواهند برای تغییر در وضعیت نابسامان جامعه خود به پا خیزند.

۲-۳- سایه‌های غالب بر حاکمان و متملقان

با ژرف‌نگری در فحوای اشعار و انطباق آن با کهن‌الگوی سایه می‌توان گفت که جنبه‌های پنهان سرشت حاکمان ظالم و کرنش‌گران مسندجو در ابعاد متعدد در اشعار شاعر نمود یافته‌است؛ مانند: قساوت، خیانت و... گویی آنان چنان گرفتار سایه‌های خویش شدند که یارای رهایی از آن را ندارند و بدی جزئی از شخصیت آن‌ها شده‌است.

۱-۳-۲- سایه قساوت

اشعار عفیفی مطر انتقادی و مضامین پربسامد شعری‌اش، برخاسته از اندیشه سیاسی اوست؛ از این رو با خلق تصویرسازی و اتخاذ سبکی مطابق با نیاز جامعه، اقدام به ترسیم قساوت عوامل قدرت در اذهان خوانندگان کرده‌است. قساوت همان مرگ عواطف و از جمله رذایل اخلاقی حکمرانانی است که دروازه‌های عواطف و حقایق را به روی خود بسته‌اند و با سرسختی تمام با زیر پا نهادن اصول انسانی در مقابل حق ایستاده و عواقب ناگواری را در جامعه به‌بار آورده‌اند و با تفکر در معانی اشعار واضح به‌نظر می‌رسد که آن نتیجه‌ی زیاده‌خواهی آن‌هاست که برای نیل به اهداف خود به ذمائم اخلاقی همت گماشته‌اند:

«كُنْتُ - ما بَيْنِي وَبَيْنَ الْعَالَمِ الرَّحْبِ - جُسُوراً وَقَنَاطِرَ - / وَرَغِيماً يَجْمَعُ الْأَرْضَ عَلَى لَيْلَةٍ رَقَصٍ وَتَخَاصُرُ أَيُّهَا النَّهْرُ الْأَبُّ الْأُمَّ الصَّدِيقُ / جَسَدِي الْآنَ غَرِيقٌ / أَوْ دَمِي لَيْلَةٌ رُغِبَ وَحَرِيقٌ / أَوْ أَرَى خَنْجَرَكَ الْمُرْهَفَ يَحْتَرُّ لِسَانِي...» (عفیفی مطر، ۱۹۹۸م، ص ۲۸۴ و ۲۸۵).

عفیفی مطر در شعر خود به تصویرپردازی‌های بدیع و پیچیده دست‌می‌زند و زبان شعری وی در میان هم‌نسلاش غریب و نامتعارف می‌نماید به‌گونه‌ای که به او لقب آخرین شاعر جاهلی داده‌اند (حمدی، ۲۰۱۰م، ص ۱). او سایه نکوهیده قساوت حاکمان را به‌زیبایی شرح می‌دهد و با مطالعه معانی عبارت «أرى خنجرك المرهف يحتتر لسانى» از یک سو گویای عمق درکش از شخصیت واقعی حاکمان است و از سوی دیگر، تجسم هوشمندانه‌ای از سایه قساوت آن‌ها را در اذهان خوانندگان تداعی می‌کند، چون شاعر خودش را به‌سان شخص غریق به تصویر می‌کشد که برای نجات خود فریاد استغاثه سر می‌دهد؛ ولی کسی جرأت کمک به او را ندارد و بالأخره عوامل قدرت زبان او را در آن شرایط هولناک می‌برند تا صدایی از او خارج نشود. شاعر در این عبارت، ذکاوت خود را با خلق تصویر و بهره‌گیری از کنایه به منصفه‌ظهور می‌رساند و سایه قساوت را به‌سبب امنیت و حفظ جان خود، تلویحی به حاکمان نسبت می‌دهد و جسارت شفافیت در کلام را ندارد؛ بلکه از روی احتیاط به مصر نسبت می‌دهد. مقصود او از واژه «النهر» در ظاهر، مصر است؛ ولی در واقع به حاکمان کشورش اشاره می‌کند و این امر با امعان نظر در معانی اشعار، قابل درک است. او در این شعر با رویکرد آگاهی‌بخشی و با تکیه بر تقویت ظلم‌ستیزی، اقدام به تشریح فضای خفقان سیاسی و فقدان آزادی بیان در مصر کرده و مردم گرفتار در ظلم را که برای رهایی خود، دست‌وپا می‌زنند، به شخص غریق تشبیه می‌کند و او ضاع را به‌حدی اسفناک می‌داند که آن‌ها حق هیچ‌گونه اظهار

نظری را ندارند و در صورت مخالفت، صدایشان در گلو خفه خواهد شد. او از ضمیر و فعل متکلم وحده نیز بهره می‌گیرد و با نوعی هم‌ذات‌پنداری با هم‌وطنانش خود را نماینده مردم معرفی می‌کند. استفاده از یک عبارت به جای یک کلمه در بیان قساوت حاکمان علاوه بر تبیین توحش بی حد حاکمان بیانگر شدت انزجار شاعر است که برای ترسیم این صفت کریه در اذهان خوانندگان به یک واژه بسنده نمی‌کند. او سایه هراس از حاکمان را با واژه «رعب» بیان می‌کند که بیانگر مفهومی دوپهلوست: نخست، قدرت حاکمان و دوم، ضعف مردم است. او با زبان رمزآلود گلایه خود را از مردم نشان می‌دهد و اوج قدرت حاکمان را در ضعف مردم می‌داند؛ چراکه عرصه جولان حاکمان زمانی فراهم می‌شود که مردم چنین عرصه‌ای را برای آن‌ها فراهم کنند و اما علت تقدم سایه ترس بر قساوت می‌توان گفت مقدمه ورود به سایه قساوت حاکمان، سایه ترس مردم است و فرجام هراس از قدرت حاکمان، نتیجه‌ای جز قساوت حاکمان نخواهد بود.

۲-۳-۲- سایه خیانت

صبری حافظ درباره عیفی مطر این گونه می‌گوید: شرافت از آن کسی است که به اجانب نه گفت و بزرگی از آن کسی است که شرافت را تنها نگذاشت و دین خود را نسبت به شرافت ادا کرد و به هم‌وطنانش ملحق شد نه به وطن فروشان (ابراهیم، ۱۹۹۱م، ص ۱۲۵). عیفی مطر حس وطن‌دوستی را در شعرش برخلاف پندار همگانی به صورت نارضایتی از خیانت متملقان فریبکاری نشان می‌دهد که برای رسیدن به موقعیت از فرصت خیانت بهره می‌گیرند و موجب پیامد مکانیزم دفاعی سکوت و سلب اعتماد در میان اقدار جامعه می‌شوند. شاعر با آگاهی از این موضوع تنها به دنبال انتقال معانی اشعار نیست؛ بلکه قصد بیداری اذهان را دارد تا با تأثیرگذاری متقن، باعث الهام‌بخشی و به حرکت درآوردن آن‌ها شود:

«بَيْنَ وَبَيْنَ الْجِدَارِ أَلْبَحْرَةَ الزَّنَانَةَ / وَفِي فُرُوعِ النَّهَارِ تَفَاحَةً عُرْيَانَةً / وَفِي طَرِيقِ الْفَرَارِ رِصَاصَةً أَوْ خِيَانَةً» (عیفی مطر، ۱۹۹۸م، ص ۲۹۷).

در شعر «المفاجأة» با نگرشی آگاهانه و برگرفته از آلامش مصر را مانند زندانی به تصویر می‌کشد که هم‌وطنانش در آن، گرفتار حبس‌اند و جای هیچ‌گونه فعالیت برای تحول نیست و چاره‌ای جز پذیرش وضعیت حاضر را ندارند و در ادامه شعر نیز به سایه خیانت متملقان اشاره می‌کند و گزینش چنین سایه‌ای نشان می‌دهد، خیانت میهن‌فروشان یکی از عوامل عقب‌ماندگی کشور و سیطره حاکمان است بی‌آن‌که راه حلی ارائه دهد. او سایه مرگ را در پایان شعر با واژه «رصاصه» می‌آورد و به نظر می‌رسد که امیدش را برای دستیابی به آزادی و رهایی از بند ظالمان از دست داده‌است؛ زیرا قبل از سایه خیانت، سایه مرگ را ذکر می‌کند و ذکر این دو سایه در کنار یکدیگر نشان می‌دهد، خیانت متملقان حتماً خطر مرگ را برای مردم به دنبال دارد و این دو سایه مکمل یکدیگر هستند و هرکسی به هر دلیلی مورد خیانت واقع شود، مرگ او حتمی خواهد بود و علت مکمل بودن، اینست که شاعر میان این دو سایه از حرف عطف «أو» بهره می‌گیرد و براساس قاعده نحوی، معطوف با معطوف‌علیه همچون دو کفه ترازو هستند که از لحاظ ارزش و

اعتبار هیچ تفاوتی باهم ندارند. و علت تقدم سایه مرگ بر سایه خیانت، بیانگر تأکید شاعر بر مسئله مرگ است و مرگ به راحتی انسان را فراخواهد گرفت، زمانی که از دیدگاه عوامل قدرت، مقصر و خائن تشخیص داده شود.

۳-۳-۲- سایه‌های فساد

شاعر در شعر «مرثیه عمر» برای ترسیم سایه‌های فساد حاکمان از واژگان «الدیوث» (بی‌غیرتی)، «اللوایة» (لواطیگری)، «الزنا» (زنا)، «سفسس» (نوعی بیماری مقاربتی) و «تخون لو أضعت» (خیانت) بهره می‌گیرد و این صفات منفی همان غرایز حیوانی است که در صورت مهار نکردن، باعث سقوط انسان تا مرحله حیوانیت می‌شود:

«وَقَالَ لِي: تَسْتَوِجِبُ الْحَدَّ إِذَا زُنَيْتَ/فَمَا تَقُولُ فِي عَالِمِكَ - الرِّبِيْطَةُ/وَالْتَهْرَ الدِّيُوْثَ وَالطَّمِي الَّذِي يُنْبِتُ زَهْرَ اللُّوَايَةِ/وَسَجَرَ الزَّيْنَا وَسَفْسَسَ الْكُرُومِ/وَقَالَ لِي: تَخُوْنُ لَوْ أَضَعْتَ بَعْرَةً مِنْ إِبِلِ الْجَمَاعَةِ/فَمَا تَقُولُ فِي مَنْ صَيَّعَ الْإِنْسَانَ فِي ارْتِدَاغِهِ الدَّلِيْلِ» (همان، ص ۴۵۷).

در گام اول از واژه «الربيطه» برای خطاب به حاکمان کمک می‌گیرد و علت گزینش آن، همان صفات حیوانی غیرقابل مهار در درونشان است و تقدم «الربيطه» به عنوان سایه نشان می‌دهد، شاعر قصد دارد صاحبان این سایه‌های زشت (حاکمان کشورش) را معرفی و رسوا کند و تصویری ناخوشایند؛ اما واقعی از آنان در اذهان خوانندگان ترسیم کند. به نظر می‌رسد که علت تعدد سایه‌های فساد در این شعر، علاوه بر نفرت بی حد شاعر از حاکمان، بیانگر آگاهی‌اش از ذات پلید آنهاست که جهت نمود شخصیت واقعی حاکمان، اقدام به چنین کاری کرده‌است. درباره آمدن سایه‌های بی‌غیرتی، لواطی‌گری، زنا و بیمارهای مقاربتی (سیفلیس) در کنار هم و سپس سایه خیانت می‌توان گفت او از یک سو سایه خیانت را نهایت تمام سایه‌های دیگر می‌داند و تمام آنها را به عنوان مقدمه سایه خیانت تلقی می‌کند. یعنی خیانت بدترین خصیصه اخلاقی است که یک انسان با سایه‌های افسارگسیخته می‌تواند، داشته باشد و هر خیانتکار باید برای پروراندن سایه خیانت در خود، تمام سایه‌های پست دیگر را پشت سر گذارد تا بتواند خیانت پیشه کند. از سوی دیگر، با آگاهی نسبت به ذات پلید حاکمان، اقدام به معرفی آنها می‌کند و آنها را همچون حیوانی به تصویر می‌کشد که اسیر هواهای نفسانی خود شده‌اند. بنابراین تا زمانی که افکار حیوانی در حاکمان حکم فرماست، هیچ‌گاه دست از خیانت برنخواهند داشت؛ چراکه تفکر درست باعث هدایت و تفکر نادرست باعث ضلالت هر انسانی می‌شود. «عفیفی مطر از وجود سایه‌های پلید در وجود حاکمان کشورش آگاه است و با دقت این صفات ناپسند را برمی‌شمرد که در صورت مهار نشدن، چنان‌که یونگ می‌گوید، باعث مشکلات فراوان برای جامعه می‌شود، گویی آنها با تن دادن به جنبه‌های منفی وجودشان مثل حیوان شده‌اند، درست مانند انسان پستی که در بند صفات ناپسند خود است و همه هم و غمشان تنها معطوف به ارضای نیازهای جسمانی خود است» (شجری قاسم خیلی، ۱۳۹۳ هـ.ش، ص ۸۹). به این ترتیب در افکار حاکمان، جایی برای عدالت

وجود ندارد و مردم نیز نباید انتظار عدالت از آنان داشته باشند؛ زیرا حکومت جور هیچ‌گونه سختیتی با عدالت ندارد و انتظار عدالت از آنها، عین حماقت محض است.

۴-۳-۲- سایه توهین

شاعر در شعر «تویج الشاعر» سایه توهین حاکمان را با واژه «الإهانة» به‌عنوان ردایل منفور و حیوانی آدمی از گذشته‌های دور تاکنون ذکر می‌کند که به‌خاطر عدم کنترل، به جزئی از شخصیت آنها تبدیل شده‌است: «رأيتُهُ تَحْتَ تَارِجَاتِ الصَّوِّءِ وَالضَّلَالِ / مُطَاطِنًا يَلْبَسُ تَحْتَ جِلْدِهِ عِبَاءَ الطَّائِفِ / مُسْتَجِدِيًّا فِي زَمَنِ الْفِرَاقِ وَالطَّقُوسِ / كِرَامَةَ السَّخْرَةِ وَالْإِهَانَةَ» (عفیفی مطر، ۱۹۹۸م، ص ۲۹).

شاعر در پایان، دو واژه «السخره» و «الإهانة» را در کنار هم می‌آورد که از لحاظ معنا و مفهوم در یک زمینه معنایی قرار دارند: «الإهانة» به معنای توهین و «السخره» نیز به معنای کلمات ناشایست برای توهین است و مقدم شدن سایه «السخره» بر سایه «الإهانة» به جهت تأکید و مقدمه ورود به موضوع اهانت است. از نظر شاعر به کارگیری کلمات ریشخندآمیز از سوی حاکمان، تنها با هدف توهین و تحقیر مردم صورت می‌گیرد. او برای ترسیم مطلوب این دو سایه حاکمان در اذهان خوانندگان از نقاب پوست بهره می‌گیرد و عباى طاووس به معنای خرامیدن و موقر بودن در ملأ عام نوعی نقاب است که خود را به مردم به‌گونه‌ای نشان دهی که در واقع آن‌گونه نیستی. پوست نقابی است که می‌باید شفاف‌سازی شود تا بتوان شخصیت اصلی را مشاهده کرد، وگرنه محلی برای رشد شخصیت کاذب می‌شود و سایه‌های ناپسند افراد، مثل اهانت و ریشخند به نهایت بالندگی و نمو خود می‌رسد. او نقاب پوست حاکمان کشورش را کدر می‌داند که نیاز به جلا دارد و معتقد است که چهره ظاهرشان، حقیقت باطن آنها نیست؛ بلکه چهره دروغین مهربان آنها، پوششی برای سایه‌های پلیدشان است. با بررسی دقیق واژه اهانت و موارد کاربرد آن، دو نتیجه قابل استنباط است: نخست این‌که حاکمان سیر تکاملی اخلاق و خودسازی را تا حد بسیاری، طی ننموده و هم در زمینه آداب اجتماعی و هم به‌لحاظ شخصیتی به‌حد متناسب، رشد نکرده‌اند؛ زیرا افرادی با چنین مشکلات تربیتی، غالباً به دیگران اهانت می‌کنند. نتیجه دوم، مطرود بودن احترام در حاکمان است؛ زیرا ذات آمیخته با توهین، هیچ‌گاه نمی‌تواند نه محترم باشد و نه به دیگران احترام بگذارد. از این‌رو آنها از سیاست حفظ ظاهر بهره می‌گیرند و ترفند احترام در برون و توهین در درون را درپیش می‌گیرند؛ بنابراین مردم نباید انتظار ادب واقعی را که هیچ‌گونه سختیتی با وجود ناپاک آنها ندارد، از حاکمان متظاهر داشته باشند.

۳- سایه‌های غالب بر مردم و جامعه

مردم نیز نظیر حاکمان دارای صفات حیوانی و غیراخلاقی هستند که نتیجه بی‌واسطه زیادخواهی و جور مضاعف حاکمان بر مردم است و در صورت رام‌نشدن باعث نابودی جامعه می‌شود. با بررسی اشعار و انطباق آن با کهن‌الگوی سایه یونگ می‌توان به دو دستاورد ارزشمند دست یافت: نخست، ارزیابی شدت انزجار مردم از صاحبان قدرت که هیچ پایگاه حمایتی نزد مردم ندارند و دیگری بررسی میزان دشواری زندگی مردم که به‌اجبار در فضای خفقان عمر می‌گذرانند.

۳-۱- سایه انکار

او در شعر «تکر یومی» به سایه انکار اشاره می‌کند که به دنبال ظلم حاکمان در میان مردم شکل می‌گیرد و مردم حق اظهارنظر در هیچ چیزی را ندارند و شهروند مصری بنابه توصیف شاعر، مانند کسی است که وقتی از خانه‌اش خارج می‌شود، سرش را باید در خانه بگذارد؛ زیرا حق دیدن وقایع با چشم و شنیدن حقایق با گوش‌ها و درک حوادث با عقل را ندارد و تمام این‌ها از نظر حاکمان جرم است:

«حِينَ تَرَكْتُ الرَّأْسَ فِي الْبَيْتِ / وَسِرْتُ فِي الشَّوَارِعِ / أَنْكَرَنِي أَبِي / (عَلَّمَنِي الْكِتَابَةَ / بِالْفَأْسِ وَالسَّحَابَةَ / عَلَّمَنِي الْقِرَاءَةَ / فِي كُتُبِ الْمَحْرَاثِ وَالطَّوَالِعِ / وَالْأَحْرَفِ الْكُوفِيَّةِ الَّتِي تَرَفُّصُ فِي الْأَسْفَارِ وَالْجَوَامِعِ ..) / أَنْكَرَنِي وَرَدَّنِي مُغْتَرِباً فِي الْوَطَنِ الْمُرْقِعِ الْمُنَادِعِ / حِينَ دَخَلْتُ الْبَيْتَ .. كَانَ الرَّأْسُ فِي السَّرِيرِ / مُكْوِماً وَجَاحِظَ الْعَيْنَيْنِ» (همان، ص ۳۱۹-۳۲۰).

انکار درحقیقت نوعی مکانیسمی دفاعی در تضاد با واقعیات و تجارب ناخوشایند است و زمانی ظاهر می‌شود که انسان با رویدادی تهدیدکننده، روبه‌رو شود و دارای دو رویکرد منفی و مثبت است: نخست، رویکرد منفی که مانع رشد فرد و جامعه می‌شود و به سلطه ظلم و وخامت اوضاع درصورت پافشاری مردم در به‌کارگیری آن و ماندگاری بیشتر ظالمان در قدرت می‌انجامد؛ اما رویکرد مثبت، زمانی قلمداد می‌شود که با بهره‌گیری آن، جان و مال مردم محفوظ می‌ماند. انسان غالباً در طول تاریخ در برابر جباران به این حربه روان‌شناختی پناه برده‌است و در مواقع خطر برای حفظ جان و مال خویش به جای اظهار واقعیت، اقدام به انکار آن نموده‌است. شاعر در این شعر با خلق تکنیک تصویرسازی، خفقان غالب بر جامعه مصر را به گونه‌ای زیبا، ترسیم و اوضاع مردم را به قدری ناپسند، توصیف می‌کند که پدری به‌عنوان مظهر قدرت و الگوی خانواده و منشأ عبرت برای فرزندان، حق شناختن خانواده خود را بیرون از خانه ندارد و عموماً نباید هرگونه فهمی را در ملاء عام، اظهار نماید. با تدبیر درباره سایه انکار در این شعر از یک‌سو، پناه بردن به این سایه به بهانه ترجیح جنبه مثبت آن، توجیه عقلانی ندارد و عوارض منفی انکار، غیرقابل جبران است و در صورت وقوع چنین امری، امکان انقلاب و تحول در عرصه حاکمیت سیاسی از بین می‌رود و حاکمان بی‌هیچ نگرانی به حکومت خود ادامه می‌دهند از دیگر سو، گاهی انسان بنا به شرایط دشوار حاکم بر جامعه و یا به دلایل شخصی به جنبه مثبت انکار، اهمیت می‌دهند و عوارض جنبه منفی آن را نادیده می‌گیرد و به نظر می‌رسد، عقیفی مطر به‌ناچار چنین رویه‌ای را در پیش می‌گیرد و جان و مال مردم را عزیز می‌شمارد و دوست ندارد که شاهد آسیب دیدن هم‌وطنانش باشد و دو بار تکرار شدن سایه انکار به سبب تأکید جدی بر لزوم متوسل شدن مردم به این حربه و بیان مضرات سیاست چشم و گوش بسته بودن آنان و کتمان باور در مواجهه با قدرت آزاردهنده است. «عقیفی مطر از خفقان حاکم بر کشورش، ناراضی است. او از خودکامگی‌ها و ظلم‌هایی که منجر به ایجاد جو رعب و وحشت در میان مردم کشورش می‌شود، سخت متأثر و آشفته است و از این که می‌بیند حکومت با تمام قدرتش سعی در محدود کردن آزادی مردم دارد، بسیار ناراحت است» (خزلی، ۱۳۹۰هـ.ش، ص ۲۷).

۳-۲- سایه انتقام

شاعر در شعر «تحریض» با ذکر واژه «الثأر» به سایه انتقام اشاره دارد که در اثر ستم و بی عدالتی حاکمان در اذهان مردم، نمود یافته است:

«هل تَسْمَعُونَنِي؟! أَصْرُحُ تَحْتَ مَاءِ الْغُسْلِ خَائِفًا فِي كَفْنِي: / لا تَرَبَطُوا يَدَيَّ لِأَتَقَيَّدُوا أَقْدَامِي / فَرَبِّمَا أَهْرَبُ فِي الظَّلَامِ / ولا تُقَيِّمُوا مَاتَمِي / فَإِنِّي الْمَطْلُوبُ بِالثَّأْرِ لِكُلِّ صَرْخَةٍ وَقَطْرَةٍ مِنَ الدَّمِ» (عفيفی مطر، ۱۹۹۸م، ص ۳۰۱).

انتقام از گذشته‌های دور در نهان آدمی، شکل گرفته و از صور ابتدایی عدالت‌خواهی است. انتقام، هنگامی بروز می‌کند که هنجارهای قانونی برای اجرای عدالت، عملی نباشد، در این صورت، خودشان برای عدالت مورد نظر بر می‌خیزند. از این رو انسان باید برای اجتناب از عوارض انتقام از ویژگی‌های آن آگاهی یابد و به عنوان جنبه ناخوشایند وجود که باید سرکوب شود، با آن برخورد نکند؛ بلکه باید به یک وجود واحد با جنبه‌های خیر و شر مبدل گردد و با یکپارچگی، شخصیت آگاهانه خود را توسعه دهد. سایه انتقام، دارای دو وجه منفی و مثبت است که وجه منفی‌اش، نمود عینی تری دارد و وقتی غیرقابل مهار باشد، برای فرد و جامعه، خطرناک است و جنبه مثبت آن نیز زمانی حادث می‌شود که انسان با مهار آن به دنبال حق پایمال شده خود باشد و به علت نبود پایگاه قانونی برای ستاندن حق، چاره‌ای جز توسل به آن ندارد. شاعر از ضمیر جمع مخاطب و متکلم وحده برای مردم و کشورش مصر بهره می‌جوید و از تقابل آن‌ها، ضمن ترسیم نارضایتی خود از وضعیت نابسامان جامعه، هدفی والاتر یعنی ارمغان آزادی را جستجو می‌کند. او در پایان شعر، خود را از قید احتیاط رها می‌کند و آشکارا از واژه انتقام سخن می‌گوید. با توجه به این که شکل‌گیری انتقام، ریشه در عدم اجرای عدالت دارد، شاعر با بهره‌گیری از تکنیک تصویرسازی و فن ادبی تشبیه، وطنش را چون میت در حال غسل به تصویر می‌کشد که رؤیای آزادی را در زمان حیات خود تجربه نکرده است و از مردم می‌خواهد که به جای فغان و زاری، علیه ظلم به پا خیزند. او، راز رهایی کشور را در پویایی جوانان می‌داند و مردم را از سستی برحذر می‌دارد. شاعر در این شعر غیر از سایه انتقام، نخست از سایه ترس بهره می‌گیرد. از دیدگاه شاعر، سایه ترس (در مفهوم نگرانی) با کمک سایه انتقام (با رویکرد مثبت) می‌تواند انسان را به سوی اهداف خود رهنمون سازد؛ بدین شکل که عارضه ترس به عنوان یک محرک سازنده، در گام نخست، باعث حرکت و پیشروی انسان می‌شود، سپس از سایه انتقام به عنوان یک حربه و ابزار ترقی، کمک می‌گیرد تا به مقاصد خود دست پیدا کند و درباره چرایی استفاده از این دو سایه می‌توان گفت: ترس و انتقام می‌تواند راهی برای رسیدن انسان به موفقیت باشد. او با توجه به ظرفیت مردمانش، آن را به عنوان راهکاری برای برون‌رفت جامعه از آن شرایط دشوار، مطرح می‌کند.

۳-۳- سایه غفلت

عفيفی مطر در شعر «رفع القمع عن فراشة الدمع» سایه غفلت مردم را با واژه «نیام» ذکر می‌کند که نقطه مقابل تفکر و از خصایص ناپسندی است که انسان اگر با آن مقابله نکند، علاوه بر عدم نیل به وحدت شخصیت با خطر سقوط انسانیت مواجه خواهد شد و تا حد حیوانیت و بلکه پست‌تر از آن تنزل می‌یابد:

«التَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا/كَانَتْ أَقْفِيَّةً مَدْبُوعَةً/بِالصَّفْعِ - وَكَانَ الرَّأْسُ حِذَاءً لِلْأَقْدَامِ/لَوْ أَفَلَّتْ صَوْتُ الْمَوْتَى مِنْ بَوَابِنَا اللَّيْلِيَّةِ/لَعَرَفْنَا كَيْفَ نَمُوتُ/مَعْتَدِلِي الْقَامَةِ» (همان، ص ۳۴۳).

می‌توان گفت انسجام فکری جزء حوزۀ تفکر عفیفی مطر به‌شمار می‌آید؛ زیرا تمام مؤلفه‌های پراکنده را در یک پیوند محکمی، گرد هم می‌آورد و از جمله آن، شرح اوضاع نابسامان جامعه است که در اشکال مختلف در شعرش نمود پیدا می‌کند. او در این شعر با خلق آرایه‌های زیباشناختی و با به‌کارگیری زبان رمزآلود در کنار واژگان کلیدی، ظلم‌پذیری، ساده‌لوحی و بی‌تفاوتی مردم را به نمایش می‌گذارد و به تعبیر خود شاعر، مردم به حدی مظلوم و بی‌دفاع‌اند، گویی که مجموعه‌های آن‌ها، کفش حاکمان شده و پُشت گردنشان با سیلی حاکمان، دباغی شده‌است؛ اما در کمال شگفتی، مردم باز در ناآگاهی و بی‌خبری به سر می‌برند. مثل این‌که آن‌ها در خواب نادانی و غفلت هستند و از اوضاع آسفناک پیرامون خود، بی‌اطلاع‌اند؛ بنابراین می‌توان درباره‌ی چرایی واژه‌ی غفلت به‌جای «خفتگان» گفت، او غفلت مردم را نه سطحی و گذرا، بلکه اساسی و همیشگی می‌داند؛ به‌سان انسان خفته‌ای که از عالم حقیقی، بی‌خبر است که پیامدهای منفی همچون کوتاه نشدن دستان ستمگران از جامعه را به‌دنبال دارد؛ به همین دلیل، شاعر از سایه‌ی غفلت در کشورش ابراز نگرانی می‌کند و مردم را از عوارض خطرناک آن، هشدار می‌دهد که در صورت تداوم مردم نمی‌توانند نعمت آزادی و رهایی از استبداد را تجربه کنند. عفیفی مطر در ترسیم این صفت مذموم از آرایه‌ی تضمین بهره می‌گیرد و به حدیثی از امام علی(ع) استناد می‌کند که می‌فرماید: «مردم، خواب هستند (غافل‌اند) و هرگاه بمریند، (از خواب غفلت) بیدار می‌شوند» (بن‌ابی‌فراس، ۱۴۱۰هـ ص ۱۵۰) و با تفکر در این حدیث شریف، می‌توان استنباط کرد که برای نجات و رهایی در هنگام لزوم، دو چیز لازم و ملزوم هم است: بیداری، هوشیاری و تصمیم و دیگری، عزم راسخ؛ یعنی انسان باید با بیداری، هوشیاری، تصمیم و عزم راسخ از خواب غفلت برخیزد و برای نجات و رهایی خویش و هم‌نوعانش، وارد مرحله عمل شود.

۴-۳- سایه‌ی کینه

شاعر در شعر «صوت آخر عن الفضول» برای نشان‌دادن سایه‌ی کینه که میراث حاکمان ظالم بر ملت مظلوم است، از دو واژه‌ی «الحقد» و «الصَّغِينَةُ» بهره می‌گیرد:

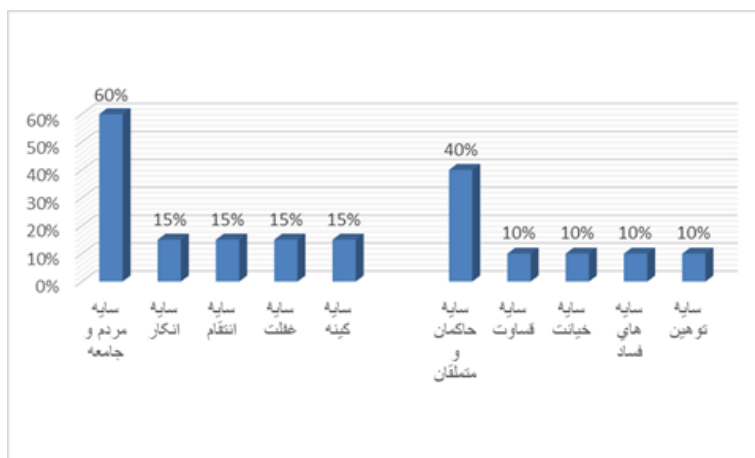
«تَحَدَّثِي يَا شَجْرَةٌ/عَنْ لَمْعَةِ الْحَقْدِ الَّتِي تَنْبُتُ فِي الْعُيُونِ حِينَمَا/تَنْظُرُ مَا تَحْمَلُهُ الرَّحَالُ وَالْقَوَافِلُ/وَمَا يَحُوكُ فِي الصَّدُورِ مِنْ تَأْمَرٍ تَكْتُمُهُ الْمَخَافُفُ/تَحَدَّثِي يَا شَجْرَةٌ/حَدِيثِكَ الَّذِي يُغْرَسُ فِي الصَّلُوعِ/مِنْ قَبْلِ أَنْ تُدْرِكَنَا الْفِتْنَةُ وَالصَّغِينَةُ» (عفیفی مطر، ۱۹۹۸م، ص ۴۳۹).

بی‌تردید کینه از رذائل اخلاقی همه‌ی دوران و از ثمرات غضب به‌شمار می‌آید. جعفری به نقل از دلوکیو والیری می‌گوید: «خشم به‌نوعی حالت هیجانی گفته می‌شود که می‌تواند زیر بنای پرخاشگری و انتقام و کینه باشد. خصومت، فرد را به‌سوی رفتارهای پرخاشگرانه سوق می‌دهد» (جعفری و دیگران، ۱۳۹۳هـ، ص ۲). خشم جنبه‌ی مثبتش در صورت کنترل حادث می‌شود و نتیجه‌ی مطلوبی به‌دنبال دارد و به‌عنوان یک هیجان

انسانی، کاملاً به هنجار و مفید است (همان). اما جنبه منفی اش، هنگام افسارگسیختگی بروز می‌کند و باعث نابودی فرد و جامعه و منجر به کینه و انتقام می‌گردد؛ بنابراین می‌توان مانند شمشیری برنده پنداشت که در صورت مهار، خطری ندارد، در غیر این صورت، باعث بروز عوارض منفی خواهد شد. پس کینه، پیامد مستقیم عملکرد ناصحیح حاکمان است که با استقرار وضعیت امنیتی و بسط فضای اضطراب در جامعه، موجبات نارضایتی و کینه‌توزی در میان مردم خصوصاً جوانان فراهم می‌کنند. عقیقی مطر در این شعر از دو واژه «الحقد» و «الصَّغِينَة» برای نمود سایه کینه کمک می‌گیرد تا نارضایتی مضاعف خود و مردم را نسبت به وضعیت نابه‌سامان کشور ترسیم نماید. او با این تنفر به جوانان انقلابی، امیدواری می‌دهد و حاکمان دست‌نشانده را برای تأکید بر عدم ثبات در مقام خود با دو واژه «الرَّحَال» و «القوافل» ذکر می‌کند و به‌نظر می‌رسد، او تنها قصد روشنگری و هدایتگری جوانان را دارد تا از یک‌سو، مانع انباشت کینه در آن‌ها شود و روح نشاط و شادابی را در کالبدشان بدمد و از سوی دیگر، خیزش آن‌ها را به مرحله سرانجام برساند و به هدفش، یعنی همان ارمغان آزادی دست‌پیدا کند و در ادامه با بررسی واژه «المخاوف» و کاربرد آن می‌توان گفت شاعر علی‌رغم اطمینان خود در رسیدن به آزادی، خودش را مضطرب نشان می‌دهد و ترس و احتیاط زیاد خود را با این واژه به‌نمایش می‌گذارد و در پایان شعر، قبل از سایه کینه از سایه «الفتنة» مدد می‌جوید و با کنار هم قرار دادن این دو سایه، لازم و ملزوم بودن آن‌ها را به تصویر می‌کشد و فتنه را عامل کینه می‌داند؛ یعنی تا زمانی که فتنه فروکش نکند، کینه هم فروکش نخواهد کرد. شاعر برای تأکید بر سایه فتنه، آن را مقدم می‌آورد؛ زیرا که نهایت فتنه، ختم به کینه است و فتنه را خطرناک‌تر از کینه می‌داند.

از میان سایه‌های به‌کاررفته در اشعار این شاعر، بیشتر سایه‌های غالب بر جامعه و مردم، نمود بیشتری دارد و به‌نظر می‌رسد که آن، نشانگر نگرانی جدی شاعر از آن مواضع باشد و به‌طور کلی تقریباً میانگین واژگان و عبارات منطبق بر کهن‌الگوی سایه یونگ در دیوان مذکور به شرح ذیل است:

الف) سایه‌های مردم و جامعه: (۶۰ درصد)	ب) سایه‌های حاکمان و متملقان: (۴۰ درصد)
۱) سایه انکار: (۱۵ درصد)	۱) سایه قساوت: (۱۰ درصد)
۲) سایه انتقام: (۱۵ درصد)	۲) سایه خیانت: (۱۰ درصد)
۳) سایه غفلت: (۱۵ درصد)	۳) سایه فساد: (۱۰ درصد)
۴) سایه کینه: (۱۵ درصد)	۴) سایه توهین: (۱۰ درصد)

نتیجه

با توجه به مطالعات انجام شده در اشعار عقیفی مطر و مباحث مطرح شده در کهن‌الگوی سایه یونگ می‌توان موارد زیر را به‌عنوان مهم‌ترین نتایج بیان نمود:

در اشعار عقیفی مطر با بسامد بالایی از کاربرد کهن‌الگوها از جمله کهن‌الگوی سایه مواجه هستیم و واژگان و عبارت‌هایی در دیوان ملامح من الوجه الأمیذوقلیسی وجود دارد که با این تکنیک روان‌شناختی، انطباق دارد و دارای دو جنبه مثبت و منفی است که از یک‌سو، غالباً جنبه‌های منفی آن در اشعارش، خودنمایی می‌کند و کمتر به جنبه‌های مثبت آن توجه دارد. از سوی دیگر با بررسی کاربرد این کهن‌الگو و معانی آن می‌توان گفت در این اشعار، عموماً به سرکوب و واپس‌زنی، اشاره‌ای نشده؛ بلکه برای رسیدن به حد اعتدال، گام‌هایی ارزنده‌ای برداشته شده‌است.

شاعر علی‌رغم خفقان سیاسی حاکم بر جامعه مصر، جو شدید امنیتی، ترویج هراس و عدم بلوغ سیاسی مردم، برای تنویر اذهان عمومی گام برداشته‌است؛ ولی چگونگی گذر از تبعات منفی این کهن‌الگو را بیان نکرده و راه‌حلی عملی برای گذر از آن، ارائه نداده‌است؛ بلکه بیشتر در حد بیان موضوع بسنده می‌کند. گویی که شاعر در حد تفهیم جامعه و جوانان وطن از ظلم و خفقان حاکم بر جامعه و حس بیداری جهت مبارزه با ظلم و رسیدن به آزادی، مسئولیت خود را تا حدی به نحو احسن انجام داده‌است.

در این جستار، دایره پژوهش در دو بُعد سایه‌های مالک و مملوک (ارباب و رعیت) امتداد یافته‌است که از یک‌سو، علی‌رغم تضادشان، خط سیر واحدی را می‌پیمایند که منشأ هر کدام، ریشه در شرایط خاص خود دارند و به‌نظر می‌رسد، شاعر نسبت به خصوصیت‌های آن سایه‌ها تا حدودی واقف است و از یک‌سو دیگر با توجه به این تقسیم‌بندی، کاملاً مبرهن است که اشعار انتقادی شاعر، برخاسته از نگرانی وی از وضع آسفناک جامعه و نیز مخالفت با سیاست‌های غلط حاکمان است.

منابع

منابع عربی

- ابراهیم، احمد. (۱۹۹۱م). «الإفراج عن محمّد عفيفي مطر: انتصار للشعر». مجله أدب و نقد. ع ۷۰.
- الجبوسی، سلمی الخضراء. (۲۰۰۷م). «الإنجازات والحركات في الشعر العربي الحديث. ترجمة عبدالواحد لؤلؤة. ط ۲. بیروت: مرکز دراسات الوحدة العربیة.
- ابن أبی فراس، ورام. (۱۴۱۰هـ). تنبيه الخواطر ونزهة النواظر. ج ۱. قم: مکتبة فقیه.
- پور حشمتی درگاه و الآخرون. (۲۰۱۹م). «مؤشرات سيميائية في شعر محمّد عفيفي مطر قصيدة مكابلات كيخوتية نموذجاً». بحوث في اللغة العربية. ع ۲۰. صص ۵۱-۷۲.
- حمدي، ابوالجیل. (۲۰۱۰م). محمّد عفيفي مطر الفلاح المطارد والشاعر البديل. القاهرة: عبر رابط.
- [Http://www.jehat.com/jehaat/ar/sh3er/9-7-20.htm](http://www.jehat.com/jehaat/ar/sh3er/9-7-20.htm)
- عفيفي مطر، محمّد. (۱۹۹۸م). ديوان ملامح الوجه الأميذوقليسي. القاهرة: دار الشروق.
- كندی، محمّد علی. (۲۰۰۳م). الرمز والقناع في الشعر العربي المعاصر. ط ۱. بیروت: دارالكتاب الجديد المتحد.

منابع فارسی

- ارشاد، محمّد رضا. (۱۳۸۲هـ.ش). گستره اسطوره. ج ۱. مرکز بین المللی گفتگوی تمدن‌ها. تهران: هرمس.
- اسنودن، رود. (۱۳۸۷هـ.ش). خودآموز یونگ. ترجمه نورالدین رحمانیان. ج ۲. تهران: آشیان.
- اناری بزچلوئی، ابراهیم؛ حسن مقیاسی، و سمیرا فراهانی. (۱۳۹۱هـ.ش). «هنجارگریزی معنایی قرآن در شعر محمد عفيفي مطر». مجله علمی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی. دوره ۸، ش ۲۵. صص ۴۷-۷۷.
- بتولی، سید محمد علی. (۱۳۷۶هـ.ش). با یونگ و سهروردی (مبانی فلسفی و عصب‌شناختی نظریه یونگ). تهران: اطلاعات.
- خزلی، فاطمه، (۱۳۹۰هـ.ش). مؤلفه‌های هنری در شعر احمد مطر. ج ۱. ایلام: جوهر حیات.
- روضاتیان، مریم و سیدعلی اکبر میرباقری فرد. (۱۳۸۹هـ.ش). «نقد و تحلیل کهن‌الگویی با توجه به رفتارهای ملامتی». مجله بوستان و ادب. دوره دوم. ش ۳. پیاپی ۵. صص ۱۲۱-۱۴۲.
- روضاتیان، مریم و دیگران. (۱۳۹۱هـ.ش). «نقد و تحلیل کهن‌الگوی سایه با توجه به مفهوم نفس در عرفان». نشریه ادب زبان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان. س ۱۵. ش ۳۲. صص ۸۵-۱۰۳.
- جعفری، سیمین و دیگران. (۱۳۹۹هـ.ش). «تأثیر آموزش کنترل خشم بر پرخاشگری دختران تکواندوکار نوجوان مبتدی». مطالعات روان‌شناسی ورزشی. ش ۸، صص ۷۷-۸۸.
- شجری قاسم خیلی، زهرا. (۱۳۹۳هـ.ش). بررسی کهن‌الگوهای نقاب و سایه در الأعمال الشعریة الكاملة (لافتات ۱-۴) احمد مطر (طبق آرای یونگ). پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده علوم انسانی و اجتماعی. دانشگاه مازندران.

- شمیسا، سیروس. (۱۳۸۱ هـ.ش). *نقد ادبی*. چ ۳. تهران: فردوس.
- شریف‌پور، عنایت‌الله و طیبه گلستانی حتکنی. (۱۳۹۴ هـ.ش). «نقد کهن‌الگویانۀ قصیده المواقب». فصلنامه *لسان مبین*. س هفتم. ش ۲۲. صص ۸۳-۱۰۳.
- شولتز، دوان و سیدنی آلن. (۱۳۸۵ هـ.ش). *نظریه‌های شخصیت*. ترجمه یحیی سید محمدی. چ ۹. تهران: ویرایش.
- کاکس، دیوید. (۱۳۸۳ هـ.ش). *روان‌کاوی و روان‌شناسی تحلیلی (مقدمه‌ای بر اثر کارل گوستاو یونگ)*. ترجمه سپیده رضوی. تهران: پیک فرهنگ.
- کشاوری، وفادار و مرضیه فیروزپور. (۱۳۹۲ هـ.ش). «بررسی کهن‌الگوی سایه در اشعار بلندالحیدری». *لسان مبین*. دوره ۴. ش ۱۱. صص ۱۴۷-۱۶۰.
- محمدی، علی و مریم اسمعیلی‌پور. (۱۳۹۱ هـ.ش). «بررسی تطبیقی کهن‌الگوی نقاب در آرای یونگ و رد پای آن در غزلیات شمس». فصل‌نامه *ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی*. س ۸. ش ۲۶. صص ۱۳۲-۱۶۴.
- مشایخی، حمیدرضا و دیگران. (هـ.ش ۱۳۹۳)، «تحلیل کهن‌الگوی نقاب و سایه در شعر نازک الملائکه». *مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی*. ش ۳۱. صص ۸۹-۱۱۷.
- یاوری، حورا. (۱۳۷۴ هـ.ش). *روان‌کاوی و ادبیات*. چ ۱. تهران: تاریخ ایران.
- یونگ، کارل گوستاو. (۱۳۵۲ هـ.ش). *انسان و سنبل‌هایش*. ترجمه ابوطالب صارمی. تهران: امیر کبیر.
- یونگ، کارل گوستاو. (۱۳۷۰ هـ.ش). *خاطرات، اندیشه‌ها و رؤیاهما*. ترجمه پروین فرامرزی. چ ۲. مشهد: آستان قدس رضوی.
- یونگ، کارل گوستاو. (۱۳۸۶ هـ.ش). *تحلیل رؤیا، گفتارهایی در تعبیر و تفسیر رؤیا*. ترجمه رضا رضایی. چ ۳. تهران: افکار.

فصلية لسان مبین العلمية (بحوث في اللغة العربية وآدابها)

الترقيم الدولي الموحد للطباعة: ۸۰۰۲-۸۰۰۵-۳۳۵۵

الترقيم الدولي الالكتروني: ۲۶۷۶-۳۵۱۶

تحليل النقد الأدبي النموذجي "للظل" في ديوان ملامح من الوجه الامبيذوقليسي لمحمد عفيفي مطر

آنه محمد سقلي^۱، حميدرضا مشايخي^۲، مهدي شاهرخ^۳

^۱ ماجستير في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة مازندران، بابلسر، ايران.

^۲ استاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة مازندران، بابلسر، ايران.

^۳ استاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة مازندران، بابلسر، ايران.

معلومات المقالة الملخص

نوع المادة:	يشير مصطلح النموذج الأصلي وفقاً ليونغ، إلى الميول النبوية الكامنة وهو يدل على محتويات اللاوعي الجماعي الذي تم تطويره على مدى سنوات عديدة من خلال تراكم الخبرات النفسية في العقل البشري اللاوعي. وبالنسبة لأنماط التفكير والسلوك الغريزي للإنسان فقد حدد نماذج أولية مثل: القناع، والظل، والأنيميا، والعداء، والذات، ومن بينها الظل، باعتباره النموذج الأصلي الأكثر جذراً، يلعب دوراً مهماً في تحسين الشخصية. وهو يشير عاماً إلى أفكار الشخص الشريرة والغرائز الحيوانية التي يخفيها عن الآخرين
مقالة محكمة	إن هذا النموذج البدائي هو أحد السمات المشتركة لكثير من الناس لاسيما عند الشعراء، وله مظهر أكثر موضوعية في الشعر. ودراسة الأعمال الأدبية من وجهة نظر يونغ أدى إلى ظهور مناهج النقد النموذجية وفتح مجالاً جديداً في تحليل النصوص الأدبية ونقدها للباحثين. يدرس في هذا المقال ديوان "وجه محمد عفيفي مطر وجهي أميزو قليسي" وفقاً للنموذج الأصلي للظل لدى يونغ معتمداً على التحليل والنقد الوصفي لتوضيح كيفية توافق هذه القصائد مع هذا النموذج الأصلي. فنتائج البحث هذا تشير الى أن الظلال الموجودة فيه تتبلور في شكل قسوة وخيانة لدى السلطة و متملقى السلطات كما ان ظلال الناس والمجتمع تم تجسيدها كإنكار وانتقام وتبرز الجوانب السلبية لهذا النموذج البدئي أكثر في قصائد الشاعر وهو لم يقدم حلاً عملياً لكيفية التغلب على العواقب السلبية لهذا النموذج الأصلي بل اكتفى على ذكر الموضوع والقضية.
تاريخ الوصول:	۱۴۰۱/۰۵/۲۱
تاريخ القبول:	۱۴۰۱/۰۷/۰۸
الكلمات المفتاحية:	نقد النموذج الأصلي، الظل، يونغ، محمد عفيفي مطر، ملامح من الوجه الامبيذوقليسي

الاقْتباس: محمد سقلي، آنه؛ مشايخي، حميدرضا؛ شاهرخ، مهدي. (۱۴۰۴). تحليل النقد الأدبي النموذجي "للظل" في ديوان

ملامح من الوجه الامبيذوقليسي لمحمد عفيفي مطر، السنة السابع عشر، الدورة الجديدة، العدد التاسع والخمسون، ربيع ۱۴۰۴، ۷۵-۵۲.

المعرف الرقمي: 10.30479/LM.2024.19090.3575

حقوق التأليف والنشر © المؤلفون.

الناشر: جامعة الإمام الخميني (ره) الدولية.

*Corresponding Author: Hamid Reza Mashayekhi

Address: Associate Professor of Arabic Language and Literature,
University of Mazandaran, Babolsar, Iran

E-mail: Mashayekhih@umz.ac.i